

BRIEF AAN WILHELM FLIEB

139

Sigmund Freud¹

Wenen, 21 sept. 97

IX., Berggasse 19

Dr. Sigm. Freud
Docent voor zenuwziekten
a.d. universiteit

Dierbare Wilhelm!

Hier ben ik terug, sinds gisteren vroeg, fris, vrolijk, verarmd, voorlopig zonder werk, en nadat ik hier opnieuw ben ingetrokken, schrijf ik het eerst naar jou. En nu wil ik je onmiddellijk het grote geheim toevertrouwen dat mij tijdens de laatste maanden langzaam duidelijk geworden is. Ik geloof niet langer in mijn neurotica. Waarschijnlijk is dit zonder verklaring niet begripbaar; je hebt hetgeen ik je kon vertellen immers zelf geloofwaardig gevonden. Ik wil dus historisch beginnen waarvandaan de motieven tot het ongeloof gekomen zijn. De voortdurende ontgoochelingen bij het pogen een analyse tot een heus eindpunt te brengen, het weglopen van lieden die een tijdlang erg waren gegrepen, het uitblijven van het volle resultaat waarop ik had gerekend, de mogelijkheid om de partiële resultaten anders, op de gewone manier te verklaren: dit is de eerste groep. Dan de verrassing dat in alle gevallen de vader als pervers zou moeten worden beschuldigd, de mijne niet uitgezonderd, het inzicht in de niet verwachte frequentie van de hysterie waar telkens dezelfde voorwaarde behouden blijft, terwijl toch een dergelijke verbreiding van de perversie tegen kinderen weinig waarschijnlijk is.² (De perversie moet onmetelijk

1. Nederlandse vertaling door F. Geerardyn en G. Van de Vijver.

2. Sinds maanden had Freud zijn interesse gericht op de studie van de kinderlijke fantasie; hij had de dynamische functie van de fantasie onderzocht en blijvende inzichten op dit gebied verworven cf. brieven 127-29 alsook de bijhorende manuscripten M en N (Freud, 1985c: 258-270). Hij was

frequenter zijn dan de hysterie, aangezien de ziekte slechts optreedt waar de gebeurtenissen zich opgestapeld hebben en er een factor bijkwam die de afweer afzwakt.) Ten derde dan het zekere inzicht dat er in het onbewuste geen realiteitsteken bestaat, zodat men de waarheid en fictie die met affect bezet is niet kan onderscheiden. (In overeenstemming hiermee zou de oplossing overblijven dat de seksuele fantasie zich regelmatig meester maakt van het thema van de ouders.³) Ten vierde de bedenking dat in de meest diepgaande psychose de onbewuste herinnering niet doordringt, zodat het geheim van de jeugdervaringen ook in het meest verwarrende delirium niet onthuld wordt. Wanneer men dan ziet dat het onbewuste nooit de weerstand van het bewuste overwint, dan daalt ook de verwachting dat het in de kuur omgekeerd moet verlopen tot aan het volledig aan banden leggen van het onbewuste door het bewuste.

Ik was in zoverre onder de indruk dat ik bereid was om afstand te doen van twee dingen, van de volledige opheldering van een neurose en van de zekere kennis van haar vroegkinderlijke etiologie. Nu heb ik er geen idee van waar ik sta, gezien het mij niet gelukt is om te komen tot een theoretisch begrip van de verdringing en haar krachtenspel. Het lijkt opnieuw betwistbaar dat pas latere ervaringen de aanzet vormen tot fantasieën die teruggrijpen naar de kindertijd. Zodoende herwint de factor van een erfelijke dispositie, die ik had willen verdrijven in het belang van het ophelderen van de neurose, voor een stuk aan terrein.

Indien ik ontstemd zou zijn, beneveld, afgemat, dan zouden dergelijke twijfels stellig te duiden zijn als uitingen van zwakte. Gezien ik mij echter in een tegenovergestelde toestand bevind, moet ik hen als het resultaat van eerlijke en krachtige intellectuele arbeid aanzien en er trots op zijn dat ik na zo een verdieping nog in staat ben tot dergelijke kritiek. Of deze twijfel slechts een episode vormt op het voortschrijden naar verdere kennis?

Merkwaardig is tevens dat elk gevoel van schaamte, waartoe er toch een aanleiding zou kunnen zijn, uitbleef. Ik zal het beslist niet in Dan verhalen, er niet over spreken in Askalon, in het land der Filistijnen⁴, maar

dicht bij het Oedipuscomplex gekomen doordat hij de agressieve impulsen van de kinderen tegen de ouders erkende. Desondanks hield hij nog vast aan de idee van de realiteit van de verleidingsscène. Het is aannemelijk dat pas zijn zelfanalyse tijdens de zomer van 1897 de beslissende stap, namelijk de verwerping van de verleidingshypothese, heeft mogelijk gemaakt. Vgl. Kris (1950) (K). Dat deze "verwerping" met brief 139 nog niet definitief voltrokken is, blijkt bijvoorbeeld ook uit brief 150 (Freud, 1985c: 310-312) (S).

3. De volgende stap voert tot het inzicht in het Oedipuscomplex (K).

4. Verwijzing naar 2. Sam. 1,20: "Zegt het niet in Gath, verkondigt het niet in de straten [van Askalon], dat de dochters van de [Filistijnen] niet triomferen" (naar de vertaling van de joodse Philipppson-bijbel) (S).

ten aanzien van jou en mezelf heb ik eigenlijk meer het gevoel van een zege dan van een nederlaag (wat toch niet juist is).⁵

Hoe mooi dat je brief precies nu komt! Het brengt mij ertoe een voorstel te doen waarmee ik van plan was te eindigen. Indien ik in deze ledige tijd op zaterdagavond naar het Noordweststation zou gaan, dan ben ik zondagmiddag bij jou en kan ik de volgende nacht terugreizen. Kun je die dag vrijmaken voor een idylle met twee, onderbroken door een idylle met drie en drieënhalve? Dat wilde ik vragen. Of heb je een lieve gast in huis of iets anders dringend te doen? Of, indien ik 's avonds moet afreizen naar huis, hetgeen niet de moeite zou zijn, gelden dezelfde voorwaarden in geval ik vrijdagavond naar het Noordweststation ga en anderhalve dag bij je blijf? Ik bedoel natuurlijk deze week.⁶

Nu zet ik mijn brief verder. Ik varieer Hamlets woorden "To be in readiness" – vrolijk zijn is alles!⁷ Ik zou mij inderdaad heel ontevreden kunnen voelen. De verwachting van eeuwige roem was zo mooi en de stellige rijkdom, de volledige onafhankelijkheid, het reizen, het de kinderen kunnen ontslaan van de zorgen die mij van mijn jeugd hebben beroofd. Dit alles hing af van de vraag of de hysterie al dan niet opgaat. Nu kan ik opnieuw stil en bescheiden blijven, mij zorgen maken, sparen en daar valt mij uit mijn verzameling een kleine geschiedenis te binnen: Rebekka, trek je kleed uit, je bent geen bruid meer.⁸ Maar ondanks alles

5. In een voetnoot daterend uit 1924 bij de paragraaf "De specifieke etiologie van de hysterie" in het artikel "Verdere bemerkingen over de afweer-neuropsychosen" (1896b: 385) luidt het: "Deze paragraaf wordt gedomineerd door een vergissing die ik sindsdien herhaaldelijk heb erkend en gecorrigeerd. Ik kon toentertijd nog niet de fantasieën van analysanten over hun kinderjaren onderscheiden van reële herinneringen. Als gevolg hiervan schreef ik het etiologisch moment van de verleiding een betekenis en algemeenheid toe die het niet toekomen. Na het overwinnen van deze vergissing werd het mogelijk om inzicht te verwerven in de spontane uitingen van de kinderlijke seksualiteit die ik beschreven heb in de *Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit* (1905d). Toch is niet alles uit bovenstaande tekst te verwerpen; de verleiding blijft een zekere betekenis behouden voor de etiologie en sommige psychologische uiteenzettingen beschouw ik ook vandaag nog als juist" (zie ook Kris, 1950: 544 e.v., 548 e.v.) (K). De eerste openlijke verwijzing naar deze verandering van mening bevindt zich in een tot nog toe veronachtzaamde, door Löwenfeld (1904: 294-299) "mededeling per brief" van Freud aan de auteur (zie Masson, 1984); vgl. ook de hierboven geciteerde passage met Freud (1905d) en Strachey (1966: 260) (S).

6. Deze reis naar Berlijn wordt ook vermeld in Freuds artikel "Over het psychisch mechanisme van het vergeten" (1898b: 526 e.v.; vgl. Anzieu, 1959). Zie ook verder brief 175 en voetnoot 3 aldaar (Freud, 1985c: 353-355) (S).

7. "The readiness is all": de bereidheid is alles; Shakespeare, *Hamlet*, V,2 (S).

8. De volledige geestigheid kon niet achterhaald worden. De betekenis ervan wordt door Schur (1972: 191) als volgt omschreven: "Je was ooit een trotse bruid, maar nu heb je pech gehad, het huwelijk is afgeblazen – trek je bruidskleed uit!". Anna Freud suggereerde de interpretatie dat Freud zich met zijn theorie over de neurosen gelukkig had gevoeld als een bruid. Nu zijn theorie fout bleek te zijn, zag hij echter in dat hij naar zijn vroegere status diende terug te keren – hij had niets ontdekt. Het Jiddische *Kalle* – voor "bruid" – kan ook een hoer aanduiden (M/S).

ben ik heel vrolijk en tevreden dat jij een nood ervaart om mij terug te zien, gelijkaardig aan de mijne om jou te zien.

Een kleine angst rest. Wat versta ik nog van jouw zaken? Ik ben beslist niet geschikt om ze kritisch te beoordelen, ik zal nauwelijks in staat zijn om ze te begrijpen en de twijfel die dan ontstaat, is niet zoals mijn twijfel aan mijn zaken een product van intellectuele arbeid maar het resultaat van geestelijke ontoereikendheid. Jij hebt het beter, jij kan alles wat ik breng overzien en daarover een krachtig oordeel vellen.

Hier moet ik nog iets aan toevoegen. In deze val van alle waarden is enkel het psychologische onaangeroerd gebleven. De droom blijft geheel zeker staan en mijn aanzetten tot metapsychologisch werk hebben inzake waardering enkel gewonnen. Jammer dat men van het droomduiden bijvoorbeeld niet kan leven.

Martha is samen met mij naar Wenen gekomen, Minna en de kinderen blijven nog een week op de buiten. Zij maakten het allen uitstekend.

Mijn leerling Dr. Gattel was een beetje een ontgoocheling. Zeer begaafd en fijnzinnig, is hij door zijn eigen nervositeit en door meerdere onvoordeelige karaktertrekken toch eigenlijk als ongenietbaar te classificeren.

Hoe het jullie vergaat en wat er zich overigens tussen hemel en aarde voordoet, hoop ik – vooruitlopend op jouw antwoord – snel persoonlijk te vernemen.

Hartelijk je Sigm.

[Bijlage?]⁹

Reeks van Dr. F. Gattel, 27 jaar oud, de eerste gegevens tot 24 juli [1897] voor de kennis van je periodische wet genoteerd. De ezel schaamt zich overigens voor deze bekentenissen.

9. Notitie op de rugzijde van een blad (FN 12/5, blad 34a) beschreven door Gattel zelf met data van migraineaanvallen en gemoedsschommelingen (17 mei - 16 september 1897); reeks data door Fließ op hetzelfde en op een toegevoegd blad (FN 12/5, blad 34) eigenhandig verdergezset (23 oktober 1897 - 3 februari 1899). Verdere aanvullingen in een brief van Gattel aan Fließ van 4 april 1898 (FN 15/12, blad 1) (S).

Bibliografie

- D. Anzieu (1988 [1959]), *L'auto-analyse de Freud et la découverte de la psychanalyse*, Paris, PUF.
- S. Freud (1896b), "Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen", *G.W.*, I, 1977, pp. 379-403.
- S. Freud (1898b), "Zum psychischen Mechanismus der Vergesslichkeit", *G.W.*, I, 1977, pp. 519-527.
- S. Freud (1905d), *Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit, Klinische Beschouwingen I*, Meppel-Amsterdam, Boom, 1985, pp. 47-177.
- S. Freud (1950a [1887-1902]), *Aus den Anfängen der Psychoanalyse, Briefe an Wilhelm Fließ*, Londen, Imago Publishing Co..
- S. Freud (1985c), *Briefe an Wilhelm Fließ 1887-1904, Ungekürzte Ausgabe Herausgegeben von J.M. Masson*, Frankfurt am Main, Fischer, 1986.
- E. Kris (1950), "Einleitung", in: S. Freud (1950a [1887-1902]), *Aus den Anfängen der Psychoanalyse, Briefe an Wilhelm Fließ*, Londen, Imago Publishing Co..
- L. Löwenfeld (1904), *Die psychischen Zwangsercheinungen, Auf klinischer Grundlage dargestellt*, Wiesbaden, J.F. Bergmann.
- J.M. Masson (1984), *Traumatische ervaring of fantasie, Freuds rampzalige herziening van de verleidingstheorie*, Amsterdam, Van Lennep.
- M. Schur (1972), *Freud, Living and Dying*, New York, International Universities Press.
- J. Strachey (1966), Voetnoten bij vol. 1 van *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Londen, Imago Publishing Co..